

استناد به منابع الکترونیک در مقالات علمی

فصلنامه اطلاع‌رسانی. دوره ۱۷، شماره ۳ و ۴

نوشته: نعمت‌اله شموسی ×

چکیده:

با گسترش روزافزون کاربردهای اینترنت و اطلاعات الکترونیک در عرصه پژوهش، رعایت حقوق صاحبان آثاری که حاصل تلاش خود را در شبکه جهانی اینترنت در اختیار پژوهشگران دیگر قرار می‌دهند ضروری به نظر می‌رسد. در این مقاله، برای معرفی سبک واحدی در نحوه استناد به این منابع، روش «انجمن روانشناسی آمریکا» مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: استناد/منابع الکترونیک/حق مؤلف/انجمن روانشناسی آمریکا

رشد روزافزون استفاده از اینترنت و دسترسی به این شبکه پویای جهانی باعث شده است سبک و الگوی پژوهش و جستجوی اطلاعات نیز متحول گردد. امروزه بسیاری از پژوهشگران، برای دسترسی به آخرین یافته‌های علمی در حوزه فعالیت تخصصی خود و برای تسریع در انتقال اطلاعات، از شبکه جهانی اینترنت استفاده می‌کنند. در گذشته، برای یافتن اطلاعات از کتاب و نشریات معتبر استفاده می‌شد که به تبع آن، مسأله رعایت حق مؤلف، مترجم یا ناشر نیز در نظر گرفته می‌شد، بدین معنا که استفاده از مطالب با ذکر منبع و مآخذ مربوطه برای سایر پژوهشگران امکان‌پذیر می‌گردید. با گذشت زمان، روش‌های مناسب و استاندارد طراحی شد تا این امر مهم در همه جای دنیا به شکل تقریباً واحدی صورت پذیرد. به عبارت دیگر، توافق شد که در مورد کتاب، مؤلف یا مؤلفین، عنوان کتاب، سال انتشار، ناشر و شهر یا کشور محل انتشار کتاب و در صورت لزوم صفحات مورد استفاده در پایان مقالات یا کتاب‌های جدید ذکر شود؛ در مورد نشریات هم تقریباً به همین صورت می‌توان عمل کرد: نام نویسنده یا مترجم، عنوان مقاله، سال انتشار، عنوان مجله، شماره مسلسل مجله و صفحاتی که اطلاعات مورد نظر در آن مندرج گردیده است.

اما اطلاعات شناور در اینترنت با اطلاعات چاپ شده بر روی کاغذ متفاوت است. اطلاعات الکترونیک دارای محدودیت‌هایی هستند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- منابع اینترنتی ثابت نیستند. به عبارت دیگر، اطلاعات موجود در سایت‌های معتبر پیوسته روزآمد می‌شوند و هر روز اطلاعات جدیدی وارد صفحات آن‌ها می‌شود که ممکن است کاملاً متفاوت از اطلاعات پیشین باشد. البته، امکان حذف کامل برخی صفحات یا تغییر (یو.آر.ال) نیز وجود دارد.

۲- شناسایی مؤلف واقعی صفحات در اینترنت نیاز به مهارت خاصی دارد. معمولاً، نام سازنده صفحات اینترنتی در صفحه اصلی یا صفحه خانگی ذکر نمی‌شود. گاهی اوقات، صفحات سازمان میزبان دربرگیرنده صفحات دیگری است که ارتباط چندانی با صفحه میزبان ندارد. مشاهده شده است که پدیدآورندگان صفحات بعد از مدتی جای خود را به افراد دیگری می‌دهند. گاهی نیز، صفحات موجود در اینترنت کپی صفحات بعضی کتاب‌ها یا نشریات هستند.

به نظر می‌رسد شناختن انواع مختلف منابع الکترونیک در بازگویی مآخذ و نحوه استناد به محتویات آن‌ها حائز اهمیت باشد. لذا آشنایی با انواع منابع الکترونیک بصورت زیر ضروری است:

۱- صفحات اینترنتی مربوط به اشخاص مانند پژوهشگران، مؤلفین، دانشمندان، مترجمان، سیاستمداران و صاحب‌نظران رشته‌های مختلف.

۲- صفحات اینترنتی مربوط به سازمان‌ها، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، سازمان‌های جهانی مانند (دبلیو.اچ.او)، (ناتو)، (ای.ای.سی) و ... کنگره‌ها و کنفرانس‌ها، مؤسسات تحقیقاتی، کارخانجات تولیدی و ...

۳- روزنامه‌های الکترونیک و گروه‌های خبری مختلف

۴- مجلات الکترونیک در زمینه‌های مختلف علمی
۵- گروه‌های مباحثه‌ای در زمینه، موضوعات تخصصی

۶- سایت‌های (اف.تی.پی)

با این توصیف، علیرغم وجود محدودیت در استناد به مطالب الکترونیک، وظیفه اخلاقی و حرفه‌ای هر پژوهشگری است تا با رعایت موازین اخلاقی، منابع و مآخذ پژوهش خود را مستند گرداند. به عبارت دیگر، استفاده از مطالب اینترنتی و نتایج تحقیقات دیگران منوط به ذکر نام و آدرس اینترنتی آنان است. بدین ترتیب، علاوه بر لحاظ شدن شرط اخلاقی، خوانندگان پژوهش‌های جدید نیز قادر خواهند بود در صورت لزوم به منابع و مآخذ ذکر شده در پایان گزارش تحقیق یا مقاله رجوع نموده و اطلاعات مورد علاقه خود را از منبع اصلی آن کاوش نمایند. تاکنون، روش‌های متعددی برای بیان منابع و مآخذ مطالب الکترونیک ارائه شده است، اما ذکر جزئیات ضروری می‌تواند تا حدی گره‌گشای مشکلات فعلی باشد. در واقع، برای این کار به شرایط مقطعی باید رجوع کرد تا اطلاعات ارائه شده جوابگوی سئوالات احتمالی کاربران و خوانندگان باشد. البته، روش‌های مورد استفاده فعلی که بیشترین طرفدار را داشته است به قرار زیر است:

- 1) (MLA): Modern Language Association
- 2) (APA): American Psychological Association
- 3) Chicago: University of Chicago
- 4) (CBE): Council of Biology Editors

شما می‌تواند با مراجعه به یو.آر.ال‌های زیر، توضیحات کامل و مفصل مربوط به این روش‌ها را مطالعه نمایید.

۱- راهنمای جامع استناد به منابع اینترنتی:

<http://www.bedfordstmartins.com/online/citex.html>

۲- فرمت کتابنامه‌ای برای استناد به اطلاعات الکترونیک:

<http://www.uvm.edu/~ncrane/estyles/>

۳- سازمان بین‌المللی استاندارد کردن، مراجع کتابنامه‌ای برای اسناد الکترونیک:

<http://www.nlc-bnc.ca/iso/tc46sc9/index.html>

۴- استناد به منابع الکترونیکی در MLA:

<http://www.mla.org.styles/sources.html>

۵- انتشارات دانشگاه کلمبیا:

<http://www.columbia.edu/cu/cup/cgos/idx.basic.html>

اینک نگاهی گذرا خواهیم داشت به روش انجمن روانشناسی آمریکا (ای.پی.ای) که ظاهراً کاربرد بیشتری نسبت به سایر روش‌ها دارد.

روش انجمن روانشناسی آمریکا

در ویرایش پنجم کتابچه راهنمای (ای.پی.ای، ۲۰۰۱) توصیه‌های مربوط به ارائه منابع و مآخذ در آثار نویسندگان علوم اجتماعی به طور مبسوط بیان شده است. علاوه بر آن، نحوه نگارش و سازماندهی نوشته‌ها به قصد چاپ در مجلات معتبر علمی نیز آمده است. در بخش پایانی آن، ضمیمه‌ای نیز برای استفاده دانشجویان درج شده است. در صفحه ۲۰۷، درباره استناد به نقل قول‌ها، تعابیر و سایر اطلاعات منابع، چنین می‌خوانید:

در پژوهش‌های خود، با ذکر نام مؤلف و تاریخ اثر نوشته‌های خود را مستند کنید. بدین ترتیب، منابع مورد استفاده را برای خواننده مشخص می‌کنید و خواننده می‌تواند با مراجعه به لیست الفبایی منابع و مآخذ در آخر مقاله، منبع آن را بطور کامل شناسایی کند.

نحوه استناد به مطالب الکترونیک در (ای.پی.ای)، در واقع اقتباسی از همان سبک به کار رفته در نگارش متون

چاپی است، که به اختصار به شرح آن می‌پردازیم:

۱- به دلیل اینکه خط کشیدن زیر کلمات در منابع اینترنتی به معنای پیوسته بودن آن کلمات است، بهتر است از

این کار اجتناب نموده و به جای آن، عناوین کتب و مجلات، اعداد، حروف و کلمات مورد تأکید را بصورت ایتالیک (کج) درج کنید.

۲- ارجاع داخل متنی باید مرتبط با لیست منابع در آخر مقالات باشد. به همین منظور، باید نام مؤلف- یا عنوان منبع، در صورتی که نام مؤلف شناسایی نشود- تاریخ نشر آن مشخص شود. می‌توان اطلاعات مربوط به شماره، صفحه و فصل را نیز به منابع اضافه نمود. برای ارجاع منابع اینترنتی در داخل متن می‌توان به سه روش اقدام کرد: (الف) به کار بردن یک عبارت راهنما (ب) عبارت داخل پرانتز و (ج) ترکیبی از موارد الف و ب.

(الف) برای بیان نقل قول، تعابیر یا خلاصه مطلب، نام مؤلف یا عنوان صفحه و اطلاعات دیگر را با استفاده از یک عبارت راهنما به کار ببرید.

مثال:

بنیاد بنتون در سال ۱۹۹۸ گزارش کرد که خانواده‌های فاقد تلفن در تماس با مراکز خدماتی برای بهره‌وری از مزایایی که حق قانونی آنها است با مشکل روبرو می‌شوند. (فصل ۲، اولویت‌های اجتماعی)

براساس یک بررسی (بنیاد بنتون، ۱۹۹۸) جوامع دارای درآمد پایین در مطالبه خدمات از ارائه‌دهندگان خدمات مخابراتی کمتر پرخاش می‌کنند زیرا ارزش چندانی در تکنولوژی نوین نمی‌بینند (فصل ۲)

نشانی منبع مطالب فوق را می‌توان به صورت زیر در آخر مقاله درج نمود:

-Benton Foundation (1998). Losing ground bit by bit: Low-income communities in the Information Age [Electronic Version]. Retrieved June 27, 2001, from <http://www.benton.org/library/low-income/two.html>

(ب) همچنین می‌توانید نام مؤلف و تاریخ نشر مطلب را بلافاصله بعد از پایان جمله یا عبارت نقل شده از منبع مورد نظر ذکر نمایید. مثال:

خانواده‌های فاقد تلفن در تماس با مراکز خدماتی برای بهره‌وری از مزایایی که حق قانونی آنها است با مشکل روبرو می‌شوند (بنیاد بنتون، ۱۹۹۸، فصل ۲، اولویت‌های اجتماعی).

(ج) اگر جمله مورد نقل قول بیش از ۵۰-۴۰ کلمه باشد، می‌توانید نام مؤلف و تاریخ نشر آن مطلب را در یک جمله مقدماتی بیان نموده، سپس مطلب مورد نظر را عیناً ذکر نمایید؛ پس از پایان مطلب می‌تواند شماره، صفحات و فصل و ... را نیز داخل پرانتز اضافه نمود. مثال:

واریان (۱۹۹۷) روشی را برای چاپ و نشر مجلات الکترونیک توسط سازمان‌های حرفه‌ای پیشنهاد کرده است: ابتدا هیأت تحریریه تشکیل می‌شود. نقش هیأت تحریریه فقط آراستن صفحه، اول نشریه به القاب و عناوین اساتید برجسته نیست، بلکه اعضای این هیأت می‌توانند نقش فعالانه‌ای ایفا کنند. مولفین مقالات خود را به نشریه ارسال می‌کنند. مقالات دارای سه بخش خواهد بود: چکیده در حد یک پاراگراف، یک خلاصه پنج صفحه‌ای و اصل مقاله در ۳۰-۲۰ صفحه. چکیده قسمت استاندارد از مقالات علمی است و نیاز به توضیح ندارد. در خلاصه پنج صفحه‌ای، باید سؤال پژوهش، روش پژوهش و یافته‌ها تشریح شوند. شواهد تأییدکننده نتایج شامل اسناد آماری، تحلیل اقتصادی، داده‌ها و غیره خواهد بود. این شواهد باید کاملاً فنی بوده و ساختار آن باید مشابه مقالات متعارف علمی باشد (بخش ۲-۷).

نشانی منبع مطالب فوق می‌تواند بصورت زیر ظاهر شود:

-Varian, H.R. (1997, June 11) The future of Electronic Journals. Paper presented at the 1997 Scholarly Communication and Technology Conference. Retrieved June 27, 2001, from <http://www.arl.cni.org/scat/varian.html>

۳- در کتابچه راهنمای (ای.پی.ای، ۲۰۰۱) آمده است که برای استناد به منابع غیرالکترونیک لازم است نام مؤلف، سال نشر و شماره صفحات داخل پرانتز قرار گیرد (ص ۲۰). اما در منابع اینترنتی بندرت با شماره صفحه مواجه می‌شوید؛ لذا شناساندن محل دقیق اطلاعات گرفته شده براساس شماره صفحه نخواهد بود. اگر متن مورد نظر دارای تقسیماتی نظیر

شماره پاراگراف یا فصل باشد در آن صورت می‌توان از این شماره‌ها استفاده کرد، (مثلاً: پاراگراف ۷ یا فصل ۵ و غیره). مثال: مک‌گان (۱۹۹۵) چنین اظهار نموده است که ابرمتن‌های غیرمتمرکز نیز همواره دارای نظم هستند: «گفتن این که ابرمتن‌های الکترونیک اساساً فاقد نظم و سازمان‌یافتگی هستند بدین معنا نیست-حداقل برای من- که ساختار این نوع متن از هیچ نظمی برخوردار نیست. (Coda: A Note on Rationale of HyperText).
نشانی منبع این مطلب را به شرح زیر خواهید دید:

- McGann, J. (1995) The rationale of Hypertext. Retrieved June 27, 2001, from University of Virginia, Institute for Advanced Technology in the Humanities Web site
<http://www.jefferson.village.Virginia.Du/public/jjm2f/rationale.html>

۴- لازم است نویسندگان عین جملات مورد نقل را از تفاسیر و تعبیر شخصی خود متمایز کنند. به عبارت دیگر، باید تصریح شود که جملات نوشته شده متعلق به چه کسی است؛ آیا نویسنده مقاله نظر شخصی خود را بر اساس منابع بیان می‌کند؟ و یا اینکه عین جملات از منبع مورد نظر نقل شده است؟ این کار به تحلیل خوانندگان نیز کمک خواهد کرد. در مثال زیر مشاهده خواهید کرد که استفاده از یک عبارت (source-reflective statement) به خواننده القا می‌کند که مطلبی که می‌خواند بر اساس مطالب منبع مورد نظر تحلیل و بیان شده است. مثال:

سوستریک (۱۹۹۶، مقدمه) بیان نموده است که رشد تصاعدی اطلاعات زیربنایی در کنار رشد انفجاری هزینه توزیع اطلاعات علمی بار مضاعفی بر منابع مالی کتابخانه‌ها و دانشگاه‌ها تحمیل کرده است. (ص ۴۰) اظهارات سوستریک حکایت از آن دارد که نیاز به توزیع اطلاعات زیربنایی و هزینه توزیع آن بمعنای این است که در سال‌های آتی بر تعداد نشریات الکترونیک افزوده خواهد شد که قطعاً مزیتی در ارتباطات علمی به شمار می‌آید.
به نشانی منبع مطالب فوق توجه کنید:

-Sosteric, M. (1996) Electronic Journals: The grand information future? Electronic Journal of Sociology, 4 (1). Retrieved June 27, 2001, from
<http://www.sociology.org/content/vol004.001/sosteric.html>

۵- لیست منابع بعد از متن مقاله، ولی پیش از ضمایم آن، به صورت الفبای مرتب شده و درج می‌شود. الگوی پیشنهاد شده برای مقالات الکترونیک در ای.پی.ای به شرح زیر است:

Author's name (last name, first and any middle initials). (Date of Internet Publication).
Document title [URL if applicable]. Retrieval statement.
نام مؤلف (نام خانوادگی، حروف اول نام). (تاریخ نشر). عنوان. آدرس یاب اینترنتی (در صورت دسترسی و امکان).
جزئیات دسترسی به اطلاعات.

تفاوت منابع و مآخذ در وب و نشریات کاغذی (غیرالکترونیک)

در محیط وب، علاوه بر تغییر در شیوه پژوهش، منابع بصورت جدیدی مستند می‌شوند و آن استفاده از لینک‌های ابرمتنی (hypertext) است. به عبارت دیگر، لیست منابع، ضمایم و سایر توضیحات بصورت لینک در مقالات الکترونیک گنجانده می‌شوند و با کلیک کردن بر روی این لینک‌ها می‌توان به اصل منابع و توضیحات دسترسی پیدا کرد. بنابراین، اصل منابع و توضیحات همراه خود مقاله، بصورت اطلاعات شناور در اینترنت موجود می‌باشد.

اطلاعاتی که خوانندگان به منبع اصلی آن‌ها رجوع می‌کنند در اینترنت متفاوت و متنوع است. کتابچه راهنمای (ای.پی.ای، ۲۰۰۱) متذکر شده است که غالب منابع اینترنتی ذکر شده در نشریات (ای.پی.ای) مواردی هستند که از طریق وب می‌توان به آن‌ها دسترسی پیدا کرد (ص، ۲۶۹). در این کتاب توصیه شده است که (یو.آر.ال)های مناسب و فعالی ارائه شود و از ذکر نام صفحات خانگی تا حد امکان خودداری شود. برای اطمینان از فعال بودن آدرس‌ها، حتی مآخذ لینک‌های ارائه شده را تست کنید.

اکنون به چند منبع الکترونیک توجه نمایید.

-Bryant, P. (1999). Biodiversity and Conservation. Retrieved October 4, 1999, from <http://www.darwin.bio.uci.edu/~sustain/bio65/titlepage.html>

۲- مقاله‌ای از یک نشریه الکترونیک (ejournal)

-Fine, M. and Kurded, L.A. (1993) Reflections on Determining Authorship Credit and Authorship Order on Faculty-student Collaborations. *American Psychologist*, 48, 114-117. Retrieved June 27, 1999, from <http://www.apa.org/journals/amp/Kurdek.html>

۳- چکیده

- Issac, J.D., Sansone, C. and Smith, J.L. (1999, May). Other people as a source of internet in an activity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 35, 239-265. Abstract retrieved June 27, 1999, from IDEAL database site <http://www.europe.iddealibrary.com/>

۴- مقاله‌ای در مجلات الکترونیک (ezine)

- Adler, J. (1999, May 17). Ghost of Everest. *Newsweek* retrieved May 19, 1999, from <http://www.newsweek.com/nw-srv/issue/20-99a/printed/int/socu/so01201.html>

۵- پست الکترونیک: بسیار جالب توجه است که در اسلوب (ای.پی.ای) به پیام‌های الکترونیک توجه شده و توصیه شده است که این نوع مطالب تحت عنوان مکاتبه شخصی (ص ۲۱۴) ارجاع شده است. مثال: استاد راهنمای من (مکاتبه شخصی، ۱۸ نوامبر ۱۹۹۸) به من اطلاع داد که موضوع پیشنهادی من برای پایان‌نامه پذیرفته شده است.

توجه: (ای.پی.ای) در زمینه مطالب پستی شامل email، گروه‌های مباحثه‌ای، پیام‌های listserv، گروه‌های خبری و ارتباط همزمان توصیه‌هایی برای استناد به این منابع ارائه نموده است اما تأکید بر این مطلب است که ارتباط علمی آن‌ها حتماً در نظر گرفته شود (ص ۲۱۴).

۶- برای استناد به فایل‌های بایگانی شده در اینترنت (Telnet) یا فایل‌های دانلود شده (اف.تی.پی) و فایل‌های گو فر (gopher) نیز راه‌هایی بیان شده است. اما از آنجایی که HTTP به گونه قابل ملاحظه‌ای جای همه این‌ها را در وب گرفته است از پرداختن به جزئیات این موارد صرف نظر می‌کنیم. این مقاله با این امید ارائه شده است که پژوهشگران محترم، ضمن انجام تحقیقات خود، جنبه اخلاقی حق مولف را رعایت نموده، این امکان را به خوانندگان بدهند که با مراجعه به منابع ذکر شده در پایان مقالات، به اصل منابع دسترسی پیدا کنند.

منابع و مآخذ

American Psychological Association (1999, August 9) Electronic reference formats recommended by the APA. Retrieved July 27, 2002, from <http://www.apa.org/journals/webreef.html>

American Psychological Association (2001) *Publication Manual of the APA* (5th ed.) Washington, DC: American Psychological Association.

Crane, Nancy and Li, X. (1999) *Electronic Styles: A Handbook for Citing Electronic Information*. Retrieved July 20, 2002, from <http://www.uvm.edu/~ncrane/estyles>

Walker, Janic (2000) Columbia Online Style: MLA-style citations of Electronic Sources.
Retrieved July 25,2002, from <http://www.mla.org/style/sources.html>

The Chicago Manual of Style (14th ed.) (1993). Chicago: University of Chicago Press.
Online text retrieved July 7, 2002, from <http://www.bedfordstmartins.com/online/citex.html>

× عضو هیئت علمی دانشکده علوم پزشکی سبزوار

